

LIKAVČAN, Lukáš: INTRODUCTION TO COMPARATIVE PLANETOLOGY.

Moskva: Strelka Press, 2019. 164 s.

Simona Bajáková

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2022.69.4.9>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2440-1389>

Základnou premisou knihy filozofa Lukáša Likavčana *Introduction to Comparative Planetology* (Úvod do porovnávacej planetológie) je akceptácia potreby inej ako súčasnej predstavy o Zemi a zamyslenie sa nad úlohou človeka v dobe neprecedentných klimatických zmien. Obraz Zeme je pre autora neoddeliteľný od ľudskej predstavivosti – environmentálnu predstavivosť vníma ako výsledok globálnej infraštruktúry a imaginatívnych podôb planéty. Ľudské správanie k planéte vysvetľuje ako reakciu i determinant súčasného geopolitického usporiadania.

L. Likavčan sa zaoberá vzťahom technológií, ekológie a umenia. V roku 2021 obhájil na Masarykovej univerzite v Brne dizertačnú prácu v odbore environmentálnych štúdií *Political and technological imagination of the Planetary* (Politická a technologická predstavivosť o planéte, dostupné online <https://theses.cz/id/jrknto/>). Práve jej tretia kapitola, a zároveň jadro, tvorí publikáciu *Introduction to Comparative Planetology*. Už predtým sa však autorsky podieľal na antológii *Mysl v terénu: Filosofický realismus v 21. století* (2018), kde spolu s Václavom Janoščíkom a Jiřím Růžičkom zachytáva prúdy a úskalia súčasného filozofického realizmu.

Aktuálna kniha sa svojím futuristickým rázom radí medzi filozoficko-environmentálne publikácie, ktoré sa zaoberajú kozmológiou 21. storočia. Vyšla vo vydavateľstve Strelka Press, ruskom inštitúte pre médiá, architektúru a di-

zajn, ktorého je L. Likavčan členom od roku 2019. Od toho istého roku pôsobí aj na scéne vizuálneho umenia, v októbri 2021 bol napríklad kurátorom pražského podujatia Fotograf Festival #11. Likavčanovo interdisciplinárne vzdelanie a prepojenie na umelecký svet tak vytvárajú vhodnú eklektickú platformu pre skúmanie environmentálnej predstavivosti.

Metodologickým základom publikácie je formatívna problematika environmentálnej predstavivosti, ktorú v rámci literárnej vedy spopularizoval Lawrence Buell, harvardský profesor literatúry, autor práce o environmentálnej literárnej kritike z roku 1996 *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture* (Environmentálna predstavivosť: Thoreau, písanie o prírode a formovanie americkej kultúry). L. Likavčan však pracuje s mladšími konceptmi, najmä s politickou a so sociálnou predstavivosťou v definícii talianskej feministickej filozofky Chiary Botticiovej (*Imaginal Politics. Images Beyond Imagination and the Imaginary/Politika predstavivosti: Obrazy prekračujúce predstavu a predstavivosť*, 2014) či sociologičky Kari Marie Norgaardovej (*The sociological imagination in a time of climate change/Sociologická predstavivosť v čase klimatických zmien*, 2018). Kľúčová je pre neho funkcia predstavivosti vo vzťahovaní sa k planéte, pretože predstavy o nej podľa neho zrkadlia „geopolitické priestory, ktoré sa následne premietajú do rôznych geofy-

420 zikálnych a biochemických realít na planetárnej úrovni“ (strana 10; pôvodná anglická terminológia a názvy uvádzané v recenzii sú preložené len v prípade nutnosti pre konzistentnosť textu, všetky preklady S. B.). Menej sa však venuje praktickým dopadom predstáv, jeho uvažovanie často zostáva v abstraktnej a hypotetickej rovine – abstrakcia je pre neho „navigačným nástrojom pre rekonštrukciu planetárnej predstavivosti“ (strana 15).

Originálnym Likavčanovým príspevkom do vedeckého diskurzu je zavedenie termínu komparatívna planetológia. Pojem preberá z oblasti science fiction (konkrétne z literárneho diela amerického spisovateľa Kima Stanleyho Robinsona) a zo slovníka astrofyziky. Predstavuje čitateľovi filozofickú teóriu, ktorej cieľom je kritické uvažovanie o globálnej imaginácii a jej dopade na geopolitiku súčasnosti. Jeho motívacia pre použité termínu spočíva v „presvedčení, že naše modely, koncepty a vízie samotnej Zeme potrebujú [...] dôkladné porovnávacie štúdium“ (strana 9). Komparatistická metóda vyčleňuje prvky predstáv o planéte – na stránkach sa tak vynárajú špecifické obrazy, znaky či symboly, ktorých cieľom je kriticky vnímať už existujúce koncepty planéty Zem. Použitie metódy komparatívnej planetológie pre skúmanie súčasnej environmentálnej predstavivosti je definujúcou črtou diela. Ide o pokus prispieť do odbornej diskusie, ktorej cieľom je teoretická a systematická konceptualizácia environmentálneho jazyka. Za svoje najväčšie inšpirácie považuje L. Likavčan aktuálne práce Bruna Latoura, Haruna Farockiho, Gayatri C. Spivakovej a Benjamina Brattona, ktorí sa venujú (primárne environmentálnej) filozofii. S mnohými z nich vstupuje do dialógu, pričom prezentuje vlastné názory z pozície komparatívnej planetológie. Využíva bohaté množstvo zdrojov, pri pomenovávaní a opisoch predstáv o planéte čerpá zo súčasnej filozofie, literatúry, filmu, histórie i kultúrno-politického diskurzu.

Vo svojom pohľade sa dostáva k problematike makropriestoru, k Zemi ako toposu v kozme a nutne sa vyjadruje aj k postaveniu človeka v tomto usporiadaní. Kniha predkladá jeho

odpoveď na otázku, aká je budúcnosť planéty v epoche antropocénu, čo je, samozrejme, extrémne náročná a široká otázka, no autor si s ňou – vzhľadom na stanovené kritériá a argumentačný postup – podľa mojej mienky poradil dobre.

Publikácia je rozdelená podľa názvov planetárnych predstáv. Zem je ideologicky a imaginatívne uchopená v piatich kapitolách sprvu ako planéta (*The Planetary*), následne glóbus (*The Globe*), terra (latinsky pevnina, pozemské; *The Terrestrial*), dystopická Zem bez nás (*Earth-without-us*) a nakoniec Zem prízrakov (*Spectral Earth*). Kapitola o pojme terra slúži na prehĺbenie metodológie. L. Likavčan sa tu myšlienkovito vyhradzuje voči uchopovaniu interiority a exteriority (ako to urobil B. Latour v diele *Facing Gaia. Eight Lectures on the New Climatic Regime / Tvárou v tvár Gaii*. Osem prednášok o novom klimatickom režime, 2017) či konceptu Gaia (prezentovaného takisto B. Latourom, ale aj Jamesom Lovelockom v knihe *Gaia: Nový pohľad na život na Zemi*, 1979, český preklad 2001), čo mu jednak pomáha pri kryštalizácii jasného stanoviska, jednak si tým vhodne pripravuje argumentačné podložie pre ďalšie skúmanie.

Pre L. Likavčana sú najdôležitejšie kozmogramy planéty a glóbusu, ktoré vidí v konflikte. Koncept planéty referuje o Zemi ako o prepletenom, jednotnom, no pestrom ekosystéme. Predstava Zeme ako glóbusu naopak navádza (vizuálne aj etymologicky) na kolonialistické uchopenie, ktoré eventuálne viedlo k industrializácii, kapitalizmu, globálnej ekonomike. Pri opise glóbusu sa opiera o prácu nemeckého filozofa Petra Sloterdijka, ktorý označil román Julesa Verna *Cesta okolo sveta za 80 dní* (1873) za prvú veľkú literárnu metaforu kapitalistickej moderny. Zvyšok práce venuje argumentácii, prečo je potrebné odkloniť sa od predstavy glóbusu k predstave planéty. Ako príklad takejto planetárnej predstavivosti uvádza kozmogramy Zem bez nás a Zem prízrakov. Tie sa zbavujú idealizovaných predstáv, vidia planétu Zem ako neľudskú, surovú a ľahostajnú k hodnote Života – teda ku konceptu, ktorý je blízky práve známej ekologickej teórii Gaia, s ktorou L. Likavčan nesúhlasí.

Pri písaní o klimatickej kríze je ťažké vyhnúť sa optimizmu pri opisovaní budúcnosti, pretože autori chcú čitateľov motivovať k zmenenému vnímaniu životného prostredia. L. Likavčan, podobne ako mnohí súčasní environmentalisti, však nie je naivným klimatickým optimistom. Píše: „Zem nie je svetom, ktorý treba vyhrať ani zachrániť – je to svet, ktorý treba oplakávať“ (strana 61). Existencia človeka v histórii Zeme je iba prchavým fragmentom jej veku a súčasné usporiadanie nie je udržateľné. My ľudia sme „prechodné bytosti a médiá premeny“ (strana 62) planetárneho celku. Planéta Zem nie je ako glóbus, malá a spratná ozdoba položená na pracovnom stole či v detskej izbe, nie je to prázdny priestor, ktorý čaká, kým ho človek naplní svojou kreatívnou silou. Planéta tu bola a bude aj bez nás: „Zem bez ľudí tu bola vždy, len sme si to ne všimli“ (strana 64). L. Likavčan vyzýva k detabuizovaniu otázok nevyhnutného vyhynutia ľudskej rasy, ku ktorej skôr či neskôr príde. Je to perspektíva umožnená zmenou planetárnej predstavivosti – človek nie je „kráľom tvorstva“, ale jedným z tvorov zemskej infraštruktúry.

Záver práce je venovaný praktickému prevedeniu tejto novej predstavivosti. Program planetárnej geopolitiky je nadlokálny a nadglobálny a plne sa prispôsobuje ekonomickej, politickej a axiologickej vízii Zeme bez ľudí. Ide o prípravu na vyhynutie ľudského druhu a zároveň úsilie o zachovanie zvyšku biodiverzity. Preto sa L. Likavčan pri priblížení kozmogramu Zeme príznakov (konečného štádia, keď je medzi ľudským životom a planetárnym životom len tenká hranica) argumentačne opiera o beletriu, a nie o filozofiu či historické udalosti. Ľudský

osud približuje na príklade poviedky Margaret Atwoodovej *Death by Landscape* (Smrť v krajine, 1990), v ktorej mladé dievča nečakane zmizne v kanadských lesoch a jej priateľka je presvedčená, že ju pohltila krajina. Dievča sa stáva lesom, les dievčaťom, kategórie bytia sa fluidne prekrývajú, vedenie nahrádza záhada. Ľudská realita je diktovaná predstavou. Limity ľudských predstáv robia z jednotlivcov súčasť vyššieho celku, no o novej transcencii nie je v Likavčanovom diele ani zmienka. Cituje z knihy Cormaca McCarthyho *Blood Meridian* (Krvavý poludník, 1985; český preklad 2009): „Lebo existencia má svoj vlastný poriadok, ktorý myseľ žiadneho človeka nemôže obsiahnuť, pričom myseľ je sama osebe iba jednou skutočnosťou medzi inými“ (strana 84). Ide o poetickú autorskú voľbu, keď forma argumentu zrkadlí jeho obsah. Ako byť jednou skutočnosťou medzi inými – to je otázka, ktorú vyvoláva holistická planetárna predstava a ku ktorej sa autor prikláňa. Predstava Zeme príznakov referuje na človeka ako už predčasne prehltnutého planetárnym celkom.

Monografia L. Likavčana je hodnotným príspevkom k slovenskej environmentálnej filozofii; pre autorovu rozhladenosť môže, napriek pomerne skromnému rozsahu, vstupovať do konfrontácie s aktuálnymi zahraničnými prístupmi. Širokú oblasť bádania autor zužuje na porovnávanie kozmogramov planéty a glóbusu abstraktnou metódou komparatívnej planetológie, ktorá tvorí hlavný prínos jeho práce. Výsledok skúmania je zaujímavým podnetom na environmentálne i literárno-filozoficky ladenú diskusiu nielen v slovenskom, ale aj v medzinárodnom prostredí.

Mgr. Simona Bajáková
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta Univerzity
Komenského
Gondova 2
811 09 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: bajakova5@uniba.sk